

Heffler, Matthew (red.), 2025. *Underrättelser och konflikter: Kommunikationens betydelse för diplomati, statskonst och krig*. Stockholm: Bokförlaget Stolpe.

Anmälan av Magnus Petersson

Underrättelseforskning är bland de svåraste att göra som forskare. Det finns förhållandevis lite litteratur om fältet och endast ett fåtal tidskrifter. Därför är denna antologi, redigerad av Matthew Heffler och med bidrag från flera av världens ledande underrättelseforskare, så välkommen.

Huvudanledningen till att fältet är så svårt att beforska är att underrättelser omgärdas av sträng sekretess. Som regel kan forskarna inte få tillgång till det interna källmaterialet förrän decennier efter att det har producerats, om ens då. I Sverige har till exempel, mig veterligen, Försvarets radioanstalt (FRA) inte släppt in någon forskare i sitt arkiv under dess drygt 80-åriga historia på grund av den stränga sekretessen.

Skälet till den höga sekretessgraden i underrättelsevärlden är att källor, arbetsmetoder, medarbetare, organisation o.s.v. inte får röjas, eftersom motståndaren då kan ändra sitt beteende, och enskilda individer kan råka illa ut. Det har därför också funnits en tradition inom underrättelsetjänster att förstöra sitt material efter användning, vilket ytterligare försvårar forskningen.

Att det är så svårt att få tillgång till internt källmaterial gör med andra ord – generellt sett – att den som vill beforska fältet, och ha tillgång till det interna materialet, är hänvisad till historiska studier, som ofta har gällt fall av underrättelsemisslyckanden (som det japanska angreppet på den amerikanska flottbasen vid Pearl Harbour, Hawaii, 1941). Om forskaren vill komma närmare nutiden behöver normalt sett abstraktionsnivån höjas, förenklingar göras och teori ersätta empiri. Sådana studier kan vara väl så intressanta, men de uppnår oftast inte samma detaljrikedom och autenticitet som historiska studier.

En ytterligare komplicerande faktor med underrättelseforskning – som är ett av huvudtemana i boken – är samspelet och kommunikationen mellan underrättelsetjänsterna och beslutsfattarna. Underrättelsetjänsterna är ju tänkta att ha en varningsfunktion, att varna beslutsfattarna för att något hotande är nära förestående, så att de kan fatta informerade beslut. Så ett grundläggande problem är att även om tillgång ges till själva underrättelseanalyserna och -rapporterna, är det ofta svårt att kartlägga hur de togs emot av beslutsfattare i

departement och regeringar och alltså vilken betydelse underrättelsematerialet slutligen fick.

En annan viktig aspekt av interaktionen mellan underrättelsepraktiker och beslutsfattare är risken för läckor, som potentiellt kan leda till att motståndaren kan göra anpassningar, som kan vara ödesdigra för den egna sidan. Detta kan göra att underrättelsetjänster undanhåller särskilt känslig information för beslutsfattarna, så att de inte har tillgång till hela bilden, och därmed riskerar att fatta felaktiga beslut. Detta gäller även kommunikation av underrättelser till andra stater (s.k. underrättelsediplomati). Mycket handlar om tillit, ofta personlig tillit.

Alla de problematiska aspekter av underrättelseforskning som berörts ovan behandlas i någon mån i antologin, vilket för den som vill sätta sig in i fältet är en stor styrka. Boken är på många sätt en lärobok, samtidigt som de olika fallstudierna exemplifierar och fördjupar olika typer av problem.

Boken består av fyra delar och tolv kapitel. I den första delen behandlas underrättelser och kommunikation förr och nu. I den skriver Gill Bennett om just risken för läckor, Michael Goodman om underrättelsetjänstens varningsfunktion, och redaktör Matthew Heffler om underrättelsediplomati.

I den andra delen behandlas underrättelser och nutidskonflikter. I den skriver John Ferris om underrättelsemisslyckanden rörande Afghanistan från 1830-talet fram till idag, Calder Walton om avhemligande av underrättelser i samband med Rysslands störanfall på Ukraina 2022, Sara Bush Castro om USA:s underrättelser om Kina under det tidiga kalla kriget, och Steven Wagner om Israels underrättelsemisslyckanden före den 7 oktober 2023.

I den tredje delen behandlas information, analys och ansvarsutkrävande. I den gör Suzanne Raine en utvärdering av den brittiska s.k. Butlerrapporten, den rapport som skulle granska underrättelserna om massförstörelsevapen i samband med Irakkriget 2003. Vidare skriver Phillip HJ Davies om den brittiska underrättelsetjänstens spridning av aktuella händelser som samhällsinformation och Daniela Richterova om Sovjetunionens/Rysslands hemliga allianser i Afrika från kalla kriget till idag.

I den fjärde delen, slutligen, behandlas kommunikation och nutidskonflikter. I den skriver Tony Ingesson om taktisk kommunikation och sekretess, och Matthew Ford om krig i den smarta telefonens tidsålder.

Det förefaller inte motiverat att gå in på alla bidragen i detalj men, som redan sagts, täcker de ett vitt spann av underrättelseforskningens problematik. Det som kan påpekas som en svaghet är att boken har en något "västlig" slagsida, dvs. underrättelseproblematiken belyses nästan enbart från ett västligt perspektiv. Det mest lysande undantaget är Richterovas bidrag om hur Sovjetunionens (i vidare mening Östblockets) hemliga stöd till afrikanska länder under det kalla kriget var ett sätt att splittra "väst" och öka "östs" inflytande i området, en strategi som Ryssland successivt fullföljt efter det kalla krigets slut – men nu

inte med östblocksallierade (för sådana finns inte), utan med privata militära företag och andra typer av metoder.

En annan svaghet är att boken har ett "stormaktsperspektiv" och att "småstaterna" därmed lyser med sin frånvaro. Detta är ett genomgående drag i underrättelseforskningen, såväl som i forskningen om internationella relationer generellt, så det är inte överraskande. Men Wagners kapitel om Israels underrättelsemisslyckanden de senaste 50 åren är det lysande undantaget i detta fall. Wagner går också in på den viktiga frågan om kommunikation och ansvarsfördelning mellan underrättelsetjänsterna och beslutsfattarna.

Till bokens styrkor hör att den samlat ger ett starkt bidrag till forskningen om hur kommunikation sker mellan underrättelsetjänsterna och beslutsfattarna, samt effekterna av detta. Underrättelseanalyser och -rapporter är oftast inte intressanta i och för sig, utan först när de sätts in i en större politisk kontext. I flera av bokens kapitel är detta ett centralt tema.

En annan styrka är att det i boken ges fler exempel på att "öppenheten" har ökat över tid, alltså att underrättelsetjänsterna inte är lika restriktiva med att sprida sina analyser längre. Dessutom har den moderna tekniken gjort att underrättelser snabbt kan spridas vitt och på långa avstånd mer eller mindre i realtid, genom till exempel mobiltelefoner, vilket på ett intresseväckande sätt visas i Fords fallstudie av Rysslands krig i Ukraina. Att civil "vardagsteknik" kan användas i militära sammanhang gör också att skillnaden mellan det civila och det militära, det privata och det offentliga suddas ut alltmer, samt att de legala strukturer som omgärdar krig och krigföring kompliceras, enligt Ford.

Boken är mycket påkostad – inbunden och rik på illustrationer, kartor och bilder. Dessutom finns den på både engelska och svenska, vilket är en styrka men också en svaghet. Översättningen från engelska till svenska gör att språket i den svenska versionen ibland blir stolpigt. Men detta är ett underordnat problem i sammanhanget. Boken kan med fördel läsas av praktiker såväl som den intresserade allmänheten, men också utgöra kurslitteratur på kurser i internationella relationer, historia och underrättelseanalys.